

ELS LLINATGES D'UN LLOC: *PONT, MAS I MÉS, MOLTS MÉS*

Albert Turull

En els últims temps, per aquelles coses de la vida que una et porta a una altra, m'he dedicat bastant a explicar, en un nivell de divulgació –no pas per cap recerca especialitzada–, la qüestió dels cognoms: el seu origen i evolució (inclosos uns canvis legals recents que ho trastoquen bastant tot), o per què n'hi ha uns de molt freqüents i altres de molt més especials, de vegades típics realment només d'una comarca o fins i tot d'una població en concret (Canela a Sant Guim de Freixenet, o Sambola i Boleda a Verdú, per exemple), etc. De fet, en un dels darrers Quaderns de Sant Magí ja vaig publicar un text sobre aquestes temes, i darrerament, com deia, s'ha escaigut que n'he fet unes quantes xerrades, tant en instituts de secundària com en aules d'extensió universitària (per a la gent gran o per a un públic general, com en setmanes culturals), i fins i tot m'he trobat en entrevistes i altres col·laboracions amb mitjans de comunicació, en especial alguns programes de ràdio d'abast nacional (i en algun d'estatal i tot). En fi, que ho he anat toquetejant bastant, això dels llinatges, i ho tinc fresc. Aprofitem-ho.

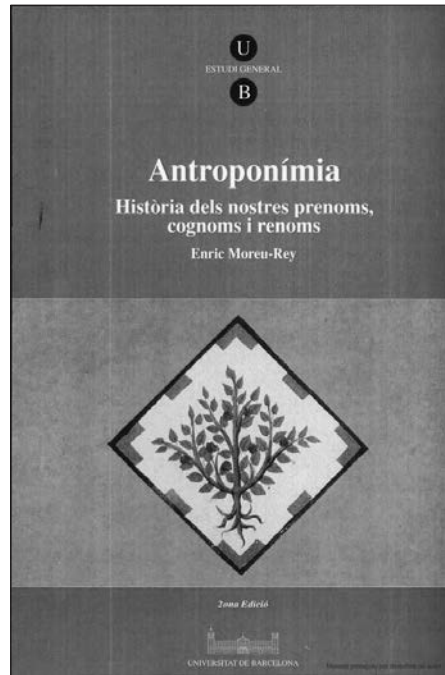
Una altra de les qüestions relacionades amb els cognoms, una de bàsica, és la seva tipologia, és a dir, observar de quines menes n'hi ha, i això permet establir-hi una determinada classificació –que, diguem-ho ja d'entrada, s'assembla molt, sospitosament, a la dels renoms i noms de casa. I és que, com acostumo a explicar (tot i que aquest no és avui el tema, i no m'hi estendré), els actuals cognoms van aparèixer a l'Edat Mitjana com una mena de renoms (indicant alguna cosa real de cada individu afectat: en deien *Pintor* d'algú que realment pintava, o *Roig* d'un que era vermellós de cara o de cabell, etc.), amb la diferència que al cap d'un temps (ja vers el segle XIII) van esdevenir hereditaris, és a dir, van passar de pares a fills sense que el significat originari ja no hagués de tenir cap relació real (és a dir, que el tal Roig, fill de Roig, podia ser ben blanquet, i el Pere Pintor podia ser que fes de pagès o de fuster...). Més endavant, al damunt, van esdevenir oficials (dos cognoms d'inscripció legal obligatòria, junt amb un –o abans més d'un– prenom o nom de fonts), i això els diferencia dels renoms i noms de casa, que sempre s'han

caracteritzat precisament pel seu caràcter popular i no oficial. Però van néixer com una mena de renoms, els actuals cognoms, de manera que no és estrany –al contrari, gairebé és lògic i evident– que les possibles classificacions per tipus tant dels uns com dels altres –cognoms i renoms– resultin paral·leles, si no idèntiques.

I quines són aquestes classificacions, quins són aquests tipus? Aquesta és la qüestió avui.

Doncs principalment hi ha cinc blocs molt i molt freqüents, més alguns altres de més anecdòtics. Els principals són aquests:

1. Els cognoms al·lusius a noms d'oficis, ja siguin evidents i encara vigents (Fuster, Ferrer, Pagès, Mestre, Mercader, Pintor, Cuiner, Sastre, Sabater) o més aviat antics (Teixidor, Vaquer, Bover, Cabrer, Piquer, Manyà) i fins i tot ja desconeputs per a les noves generacions (Pellicer, Baster, Aiguader). No cal dir que molts d'ells s'han acabat escrivint –com a cognoms– tal com es pronuncien i per tant, en casos com aquests, normalment sense la /r/ final: Piqué, Bové, Ferré (o més aviat Farré), Cuiné (Cuñé), Pintó, etc. Però està clar que es tracta del mateix, només amb una variació gràfica, que ha acabat esdevenint tradicional. En tots els idiomes n'hi ha, de cognoms d'aquesta mena: l'anglès Smith, l'alemany Schuster, el francès Boulanger ...o els castellans Herrero, Zapatero, Pastor, etc., tenen orígens completament similars. Potser fins i tot Aznar, si ve com sembla del llatí Asinarius, és a dir, el qui condueix un ramat d'ases... (i ves que no en fos el cas, d'un que encara cueja).

2. Els cognoms que fan referència a un tret personal de l'individu al qual es van aplicar en primer lloc, ja sigui una descripció física més o menys evident (Fort, Gras, Gros, Prim, Magre, Secanell, Llarg, Curt, Breu, Poc, Petit) o referida al color o el to de la pell o del cabell (Blanc, Negre, Bru, Roig, Ros i els seus diminutius Rosset, Rossic i Rossell, etc.), però també a un tret del caràcter (Gallard, Suau, Dolç, Salat, Alegre, Gai –normalment escrit Gay, i que abans no volia dir “homosexual”, és clar, sinó justament “alegre”) o fins i tot, per semblança d'aspecte, al nom d'un animal (és així que es deuen explicar els Colom, Rossinyol, Cavall, Esquirol, Llop i Llobet com a cognoms aplicats a persones...). Igualment en altres idiomes, com ara els

castellans Delgado, Rubio, Moreno, Lobo (i l'anglès i alemany Wolf, Wulf), etc.

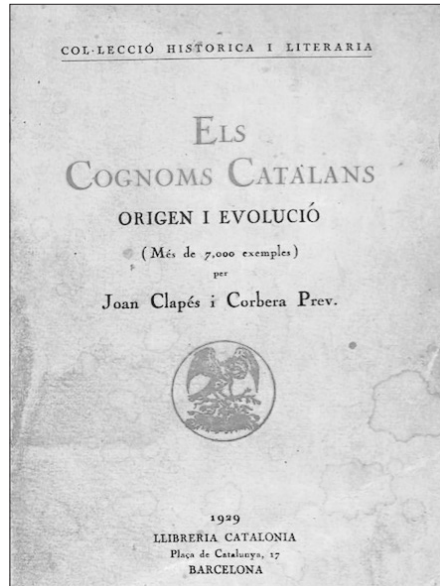
3. Els anomenats patronímics, és a dir, els noms de pila (del pare) emprats com a cognoms; així s'expliquen, és clar, els Jaume, Miquel, Agustí, Ramon, Andreu, Joan, Pere, Esteve, Mateu o Albert que no són primer nom sinó cognom, llinatge familiar. I molts més que no ens pensem: Martí, Marc (normalment March), Domènec (amb les variants Domingo i Mingo, i els diminutius Minguet, Mingot i Minguell), Bertran, Felip (Falip), Feliu (Fèlix, Felis), Llorenç (Llorens), Lleonard (Lleonart), Ricard (Ricart), Macià, Ferran (Farran i fins Farrando) o Benet són més freqüents com a cognoms, tot i que, si ens hi fixem, sabem que són també noms de pila (i de poble, en algun cas, cosa que encara ho fa més complicat d'esbrinar). Antigament eren molts més, fins al punt que avui ja gairebé veiem només com a cognoms Berenguer, Ermengol (Armengol), Gil (i Gili), Bernaus (plural de Bernau, variant de Bernat), Gener (Gené, Jané, Giné), Huguet (diminutiu d'Hug, al capdavant), Vidal, Nadal o Miret (de Mir, com també Miró), però resulta que antigament tots aquests –i molts, molts altres: Recasens, Riquer, Guitart, Gibert, Gilabert o Gelabert, etc.– eren també noms de pila, i per això van poder esdevenir cognoms, precisament. En català aquests patronímics solem tenir-los tal qual, és a dir, que en general no canvien de forma quan passen (quan van passar, fa segles) de prenom a cognoms, però en altres idiomes la cosa queda molt més clara, perquè com a cognoms adopten un sufix o terminació molt típic: podríem parlar del -son i -sen (“fill”) dels idiomes anglogermànics (escandinaus inclosos)

amb formes prou evidents com Johnson, Johanson, Jansen, Johanssen, etc., o dels eslaus (russos, búlgars, txecs, etc.) en -ov (adaptats en femení com a -ova) amb casos com Petrov i Petrova, etc., però són encara més fàcils de comprovar –i sens dubte molt i molt freqüents, a tot Espanya i Hispanoamèrica, i també a casa nostra per raons òbvies– els castellans en -ez, que són els patronímics més típics: és així que Martínez ve de Martín, Ramírez de Ramiro, López de Lope, González de Gonzalo, Sánchez de Sancho, Márquez de Marco (o Marcos), Fernández i Hernández de Fernando i Hernando, Pérez de Pero (Pedro), Jiménez (i Giménez i Ximénez) de Jimeno, Estébanez d'Esteban, etc. (altres no són tan evidents: endevineu els noms que hi ha darrere dels cognoms Gálvez, Gómez, Gutiérrez, Ibáñez, Juárez,

Sáez, Suárez o Vélez...). Tot i que val a dir que també en castellà són prou habituals els patronímics sense aquesta terminació (Alonso, Benito, Gimeno, Hernando, Vicente, etc.), i sobretot dos: el molt freqüent Martí i el més freqüent encara (de fet és, amb diferència, el més nombrós de tots, per bé que no resulti tan evident que abans de ser cognom fos un nom de pila), que òbviament és García, o ja catalanitzat Garcia, sense accent (i que, per cert, des del punt de vista de l'origen lingüístic, no és pas castellà, sinó molt probablement basc, però en tot cas s'estengué de manera extraordinària ja fa segles per tot de països, inclòs el nostre).

4. Els cognoms que indiquen la població o el país de procedència. En efecte, són molt freqüents els usos (secundaris) de Solsona, Cardona, Figueres, Vendrell, Tortosa, Balaguer o Martorell com a cognoms, i també d'altres no tan freqüents però no menys evidents, com Esterri, Alòs, Moià, Corbera, Alcover, Rialb, Boldú, Centelles, Calafell, Manresa, Poblet, Lleida, Berga, Ripoll o Perpinyà (amb les seves variants gràfiques: Alcobé, Rialp, Realp, etc.). També molts noms de lloc (topònims) segarrencs són cognoms (Biosca, Aguilar, Montoliu, Fonolles, Veciana, Tarroja o Guimerà), i sovint resulten molt més freqüents fora de la Segarra: vet aquí que Cellers, Sanaüja, Ivorra, Torà o Verdú són típics com a cognoms ...a València (com hi són també Camarasa, Tàrrega, Torregrossa o Ivars). No hi ha gaire gent, en canvi, que es digui Guspí, Rubinat, Florejacs, Altadill, Sedó, Pallargues, Sisquella, Prenyanosa, Jorba, Talavera, Aguiló, Copons, Bellprat, Civit, Palou, Vergós, Sisteró, Orpí, Estaràs o Comabella de cognom (incloent-

hi naturalment les variants Cisteró, Cisquella, Urpí, etc.), però és clar que en general el seu origen són també els corresponents pobles o poblets de la nostra comarca. En fi, sense anar més lluny, també Cervera i Segarra (amb la variant antiga Sagarra) són cognoms. Amb això entronquem amb una altra classe, que són els cognoms que no deriven del nom d'una població sinó d'una comarca; naturalment no en van generar els noms moderns, artificials o administratius de comarques ("Baix Llobregat"), però sí els tradicionals Garrigues, Noguera, Pallars (Pallàs), Vallespir (Ballespí), Rosselló, Vallès o Berguedà (Bergadà). I anem empalmant coses: aquests últims, en tant que cognoms, podrien fer referència directa al nom de la comarca, o bé ser allò que en diem gentilicis (per entendre'ns, Cervera seria el nom de lloc i cerverí el gentilici): doncs Vigatà (escrit també

Bigatà) és més usual com a cognom que no pas el nom de Vic tot directe, i igualment serien gentilicis Cerdà (o Sardà: de la Cerdanya), Urgellès (d'Urgell), Genovès (de Gènova), Marsellès (de Marsella), Arbonès (variant de Narbonès: de Narbona) o Tolosà (amb la variant antiga Toldrà, a través de Tolzà i Tolrà: de Tolosa de Llenguadoc, en principi), si bé Tolosa és també ben normal com a cognom sota la forma directa de la ciutat (...aquella que ara en francès –i fins i tot massa sovint en català– hom en diu “Toulouse”). Igualment, ja que parlem d'això, provenen de notables poblacions occitanes els cognoms Bajona, Carcassona, Foix i Pàmies, ben presents entre nosaltres. No cal dir que gentilicis també, però ja de països i regions, són els cognoms Català, Castellà, Espanyol, Aragonès (al costat del directe Aragó), Bretó, Gascó (però més freqüent Guasc, o Guasch, amb el mateix significat) o, en versió castellana, Gascón, Bretón, Navarro, Gallego, Soriano, etc. També en castellà són normals cognoms com Sevilla, Zaragoza, Mérida, Cáceres, Cuenca, Carmona, Alcalá, Zamora, Soria, Santillana, Teruel, Lorca, Ávila o Burgos, però queden sempre en minoria al costat de la presència abassegadora arreu dels García i dels acabats en -ez. Així mateix n'hi ha en altres idiomes, no cal dir-ho: l'alemany Kohl és també toponímic (Colònia), com l'irlandès Cork o el francès Nantes, i gentilicis són l'anglès Scott (“escocès”) o els italians Romano o Napolitano, entre dotzenes i dotzenes més, de molt evidents o potser no tant (ves que Furlan o Forlan fa referència als naturals del Friül, els friülans que en diríem nosaltres, i que són una de les

cultures minoritàries dels Alps italians, a tocar d'Àustria i Suïssa).

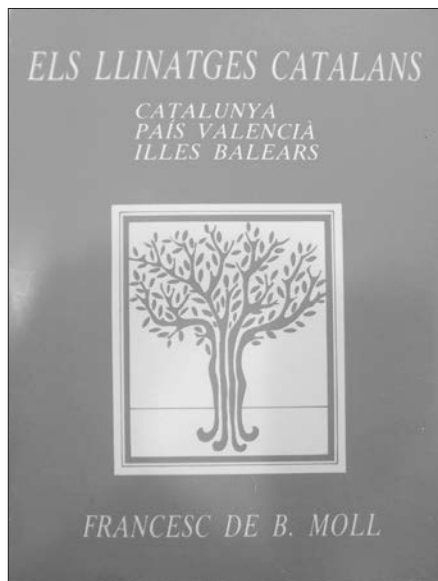
5. I per acabar, el cinquè gran grup és el dels cognoms que remetent també a l'indret del qual provenia l'individu a qui van anomenar així per primera volta, però ja no pas fent referència a poblacions, regions o països diferents del propi, sinó molt més modestament, molt més a tocar de casa, al·ludint al lloc, a l'indret de la mateixa població (o del seu terme) on vivia aquella persona. Imaginem-nos-ho: som al segle XII, quan aquella petita Cervera nascuda a principis del segle XI a redós del seu castell, en temps de frontera, un cop ja estabilitzat el territori comença la seva expansió urbanística, cap al Coll de les Savines, el turó que, salvant la Vall (la que portarà al futur barri de Sant Magí, justament), empalma amb el més estratègic –però més reduït– de Montseré (i que, per cert, es diu així perquè és encarat a la banda d'on ve el vent serè, el de ponent); doncs en plena expansió de la població (i de població, per tant) resulta que ja no hi ha un sol Pere (o Berenguer o Guillem o el nom que sigui), de manera que en parlar-ne cal distingir-los: “Ara ve el Pere”, diu un –“Quin Pere?”, preguntarà irremissiblement l'altre; i doncs caldrà especificar: el Pere Roig (si és rogenic), el Pere Fuster (si fa de fuster), el Pere de Solsona (si ell o la seva família va venir des de Solsona), el Pere Martí (si el seu pare es diu Martí) ...o el Pere de la Vall si en efecte viu a la zona de la vall. Vet aquí, tot ben senzill. Doncs vist en conjunt i amb perspectiva, aquests darrers

noms, aquests cognoms que remetent a un indret del lloc mateix, no sols són molt freqüents sinó que, segons les estadístiques, són dels més freqüents entre els cognoms catalans d'origen lingüístic català (deixant de banda els García, Martínez i etc., doncs): m'estic referint a Serra, Puig (i el seu diminutiu Pujol), Roca, Vall (Savall, Saball), Font, Riu (i els corresponents plurals Fonts i Rius, no pas menys habituals), Riera, Riba (Ribes), Ribera (Rivera), Torrent (Torrents), Torre (i Torra, i Torres, i Satorra), Castells, Porta, Plaça (Plassa), Vila (Viles, Vilella, Vilar, Vilà, Vilaró), Sala (Sales), Cabana, Cases (Caselles, Caelles), Coma (Comes, Comas, Comella), Coll (Collet), Call, Closa, Corral, Molí (Moli, Molins), Badia (Abadia), Feixa, Carrera, Grau, Pou (Pous), Soler (Solé), Camps, Pla (Plans, Plana, Planes), Costa, Canal (Canals), Bosc (Bosch, Bosquet, Busquets), Roure, Rovira (Roureda), Alzina (Alsina, Alsinella), Freixa (Freixes), Prat (Prats, si no és ja pel topònim Prats de Rei), etc.

Aquests darrers són noms normalíssims, molt freqüents, però no sols com a cognoms catalans, sinó també com a paraules comunes de la nostra llengua, de manera que no hi parem atenció, o no tanta com la que ens mereixen els cognoms més "especials", com alguns dels que havíem anat esmentant abans o molts, moltíssims altres... Penseu que no hem posat encara enlloc (i me'n deixo una carretada, em sap greu) tots aquests: Abadal, Abat, Albareda, Aldabó, Aldomà, Aleu, Alsedà, Altisent, Amigó, Amiguè, Amorós, Anglarill, Anguera, Antonijoan, Arbós, Arfelis, Argelagós, Argerich, Arques, Arrufat, Arumí, Augé, Bacardit,

Bach, Balada, Balasch, Balcells, Barata, Bargués, Baró, Bars, Batalla, Batlle, Beà, Beleta, Bellaubi, Bescós, Bibià, Boladeres, Bonaventura, Bonet, Bonjoch, Bonjorn, Boquet, Bordera, Bordes, Bòria, Boronat, Botet, Botines, Brufau, Buireu, Bureu, Cama, Camats, Camí, Canadell, Canalda, Canosa, Capdevila, Carbonell, Carulla, Casamitjana, Casanoves, Castelló, Casulleres, Caus, Cendra, Cercós, Cinca, Cintora, Clària, Clotet, Codina, Colilles, Comadira, Comorera, Condal, Cònsul, Cornellana, Coromines, Corrades, Cortadelles, Corts, Cos, Cots, Creus, Cucurull, Cura, Dalmases, Darder, Davins, Deu, Diví, Domenjó, Dou, Duch, Duran, Elies, Eroles, Escoda, Escofet, Escolà, Escuder, Esculies, Escutia, Espinet, Espinalt, Estany, Estrada, Estrany, Estruch, Fabregat, Farreny, Faus, Figuerola, Finestres, Fité, Fitó, Florensa, Flotats, Fonoll, Fontova, Forcat, Fornells, Franquesa, Gabarró, Gabernet, Garganté, Garravé, Garriga, Gasia, Gasol, Gasset, Gassó, Gasull, Gavalvà, Gendre, Gimbernat, Giribet, Golanó, Gomà, Gorro, Graells, Granel, Greoles, Grover, Gual, Guàrdia, Güell, Guim, Guiu, Guix, Guixaró, Jordana, Jové, Juanola, Lamich, Lladós, Llavina, Lledó, Llevot, Llobera, Llordes, Lloreta, Lloses, Lloveres, Lluelles, Llull, Madern, Majà, Malet, Marimon, Marquilles, Marrades, Marsol, Mascó, Massip, Massot, Mata, Matamala, Maymó, Melgosa, Miralles, Moll, Montagut, Montiu, Montraveta, Montserrat, Mora, Moran, Morell, Moreu, Morros, Mosoll, Ninot, Niubó, Novell, Nuix, Oliva, Oliver, Oliveres, Oriol, Oorbitg, Oromí, Palà, Palau, Pedrós, Peiret, Peiró, Perejoan, Perelló, Pereta, Pericon, Permanyer, Perostes, Perramon,

Pich, Pifarré, Pijuan, Pinós, Pinyol, Pipó, Pollina, Pomés, Pons, Porredon, Portella, Prous, Pubill, Puigdemont, Puigredon, Quer, Queralt, Querol, Qui, Quintana, Rabell, Rafegas, Raich, Rauret, Regí, Reguant, Rei, Reig, Ribalta, Rocaginé, Royes, Rubió, Saladrigues, Salsench, Salvatella, Salvia, Sanfeliu, Sangrà, Sanpere, Sans, Santacana, Santacreu, Santamaria, Santesmasses, Sarri, Sàrries, Saumell, Saura, Seguers, Segura, Serés, Seroles, Seto, Sicart, Simó, Sitges, Sobrevila, Sociats, Solà, Solanelles, Soldevila, Sorribes, Sorts, Sostres, Soteres, Subies, Sucarrats, Taló, Tarafa, Tarrats, Tarré, Tarròs, Tarruell, Tarruella, Tarsà, Tàsies, Teixé, Tella, Terribes, Torné, Torredelot, Torrescassana, Tossal, Tous, Traus, Trepat, Tribó, Trilla, Trull, Trullols, Tudela, Turuguet, Ubach, Vallverdú, Ventura, Verdés, Viladric, Viladrosa, Vilalta, Vilaltella, Vilanova, Vilaplana, Vilardell, Villorbina, Vives, Xandri, Xuclà, i fins i tot Turull, que no tinc gaire clar d'on ve, i ja fa riure (...és que n'hi ha diferents teories, que de fet és el que passa amb molts cognoms d'aquesta darrera i tan, tan llarga llista: no és que no sapiguem què volen dir –per exemple Palau, Pomés, Sitges, Solà, Guàrdia, Fonoll o Casanoves, prou clars– sinó que no els podem encabir en una sola tipologia perquè hi ha més d'una possibilitat a l'hora de voler-los classificar –per exemple, un palau genèric o un poble ja anomenat Palau?). I no parlem aquí dels cognoms adoptats (tot i que potser se me n'hi ha colat algun: sembla, per exemple, que Bescós és aragonès, com Allué, Sarrate i altres), és a dir, aquells que, encara que sigui d'unes quantes generacions enrere, tenen orígens obertament forans, com per

exemple (per no entrar en casuístiques molt més recents –i variades: d'arreu del món, ara) els francesos Jaques i Lafargue (i segurament Brandon), els bascos Amézaga, Ansotegui, Goenaga, Razquin i Yzuriaga, els gallecs Lago i Seoane (i probablement Cal, Castro i Franco), o tantíssims de castellans (qui diu castellans pot dir voler andalusos, extremenys, etc., no m'ho tingueu en compte), com ara –a banda de tots aquells en -ez, o el tan corrent García, i uns quants altres ja comentats abans– una àmplia colla de presents entre nosaltres (alguns molt presents i molt consolidats), com Abad, Aránegas, Asencio, Barrionuevo, Blanco, Blasco, Bravo, Camacho, Camisón, Camón, Cañete, Carasol, Casado, Cepero, Ceresuela, Chica, Collado, Corrales, Crespo, Cuadros, Flores, Granados, Hidalgo, Holgado, Jurado, Lacueva, Llamas, Lozano, Manzano, Marchal, Marchán, Marín, Molina, Montero,

Morales, Muñoz, Ortega, Ortiz, Palacios, Palomares, Palomeque, Paredes, Parra, Pedraza, Prado, Pulido, Quesada, Ramos, Romero, Royo, Ruiz, Santana, Serrano, Simón, Valero, Valiente, Valverde, Velasco, Villar, Villarroya, Zurita... Ja veieu si en poden ser de llargues, les llistes; i és que cada família és un món, i cada barri i cada poble molts móns.

Però sigui com sigui, ja se sap: sempre el més original o fins i tot incògnit, allò més infreqüent, crida més l'atenció que no allò que tens davant dels nassos constantment, quotidianament. Entesos, s'entén això; però un fenomen de percepció com aquest no ens hauria de fer perdre de vista que, malgrat tot, malgrat les aparences i els aparadors, els més freqüents dels cognoms catalans (o, si se'm permet l'expressió una mica absurda i etnocèntrica, "els més catalans dels cognoms catalans", aquells que mereixerien ser protagonistes, ai, d'un film del tipus "Ocho apellidos catalanes") són aquells Serra, Puig, Solé i companyia.

I bé, per acabar anem allí on havíem començat: recordeu el títol? ...I és que deliberadament me n'he deixat d'esmentar dos, d'aquests cognoms tan i tan freqüents, tan catalans (i tan ceriverins, ben cert) com són, no caldria repetir-ho, Pont i Mas, Mas i Pont. Dos cognoms que, si bé és veritat que són molt recurrents arreu de Catalunya, no ho és pas menys que encarnen, junt amb altres, l'ànima actual i recent de Sant Magí; en fi, de l'incansable Josep Mas, què us n'hauria de dir, sinó que és ferm com un mas antic i de paret gruixuda, persistent; i dels enyorats Miquel i Fabià Pont, què, sinó que van ser dos constants enllaços, dos ponts, entre grups de gent molt diversa, joves i grans, de dretes i d'esquerres, creients i descreguts, tots units per un mateix esperit de ciutadania i de superació, que és el de Sant Magí...!

El Regassol, juny / juliol del 2017